

Kişilik, Kültür

ve

Bireyin Sosyalleşmesi

3

Prof. Dr. Turgut GÖKSU

Kişilik (Personality, Şahsiyet)

Birey (kişi), sadece çeşitli biyolojik ve ruhsal parçaların bir araya toplanmasından oluşan bir varlık değil, bu parçaların karşılıklı bir uyum içinde işlemesinden oluşan bir bütündür.

Bazı Kişilik Tanımları

- Bir kimseyi başkalarından ayıran ve onu kendisi yapan, duygu, düşünce, inanç gibi özelliklerinin bir bütünlük içinde süreklilik göstermesine kişilik denir.
- İnsanın duygu, tutum ve davranışlarının örgütlenmiş, kalıplaşmış, alışkanlık haline gelmiş şekline kişilik denir.
- Bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış ilişkiler biçimine kişilik denir.
- İçinde bulunduğu tüm çevreyle ilişkisinde bireyin kendine özgü, tutarlı, sürekli davranış örüntüsü
(Cüceloğlu, 1993:582)

Kişilik Tanımlarındaki Ortak Yönler

- Bireyin kişiliği “kendine özgü”, “ayırt edici” (distinctive) özelliklere sahip olmalıdır.
- “Tutarlı” (consistency) olmalı (benzer durumlarda benzer davranışlar sergilemesi)
- “Yapılaşmış” (structured) olmalı (yaratılış ve yaşayış özelliklerinin dinamik bir organizasyon olması). Kişilik çok sayıda birimden oluşmakta ve bu birimler arasında kuvvetli bağlar bulunmaktadır. Bu organizasyon ne kadar düzenliyse kişilik de o kadar düzenli olur. Parçalardan birinin fonksiyonunu yapıya ters yönde sürdürmesi kişilik bozukluklarına götürür.

İnsan kişiliğinin kendi ve başkaları açısından olmak üzere iki yönü vardır. Kişiliğin birinci yönü bir anlamda onun benlik bilincini oluşturmaktadır.

Benlik bilinci (self-concept) “kendimizle ilgili bütün düşünceler, algılamalar, duygular ve değerlendirmelerin tümünün etkileşiminden doğan sonuç algı”dır (Cüceloğlu, 1993:578).

Kimlik kişinin kendini nasıl
gördüğü yani kendini
tanımlamasıdır.

İmaj (imge) ise başkasının
kişiyi nasıl gördüğü yani onu
tanımlamasıdır

Huy (Mizaç)

İnsanın yaratılış ve ruh özelliklerinin bütünü, tabiat.

Huyun doğuştan geldiğine ve sonradan değişmediğine inanılır.

Karakter (Seciye)

Bir **ahlakî terim** olarak; bir kimsenin toplumun sosyal değerlerine uyup uymadığını belirtmek için kullanılır. Eğer uyuyorsa karakterli, yoksa “karaktersiz, ahlaksız” denir.

Karakter, bir nesneyi diğerlerinden **ayırt eden özellikler** olarak bilinir. Ateşin karakteri yağı eritmesi, yumurtayı ise sertleştirmesidir. Suyun karakteri ise 0°C’de donması ve 100°C’de kaynamasıdır.

Psikolojide; bir kişinin **kendisine özgü inançlarla, düşünüşünü ve davranışını** belirtmek için kullanılır.

Karakterin belirmesi düşünce ve davranış arasında uygunluğun olmasına bağlıdır. Bu iyi ya da kötü olabilir. Söz ile sazın birbirine uymasındır. Düşüncenin davranışa uyması koşuluyla kişi yalancı da olabilir, dürüst de. Her ikisi de bir karakterdir.

Karakter, çok çeşitli davranışlardan toplumun kültür değerlerine göre iyi veya kötü, doğru veya yanlış olanların bir kişi tarafından sürekli olarak yapılmasıdır. Böyle olunca dürüstlük de dalkavukluk da birer karakter özelliğidir.

Karakter kişiliğin çevrenin değer yargısıyla oluşup gelişen yanıdır.

Kişiliğin Oluşumunda Rol Oynayan Faktörler:

- Biyolojik etkenler, genler, ihtiyaçlar, dürtüler ve güdüler.
- Psikolojik, duygusal-ruhsal etkenler.
- Sosyo-kültürel etkenler (inançlar, değerler, roller vs).
- Eğitim, öğretim ve deneyim.
- Fiziksel etkenler.

Kişiliğin Ölçülmesi

1. Vaka Tarihçesi

2. Görüşme ve Gözlem

3. İlgili (kağıt-kalem) testleri

4. Kişilik Anketleri: 566 cümleden oluşan bir test

5. Projektif testler: Kişiler genelde kendilerini açıklamaktan çekinirler.

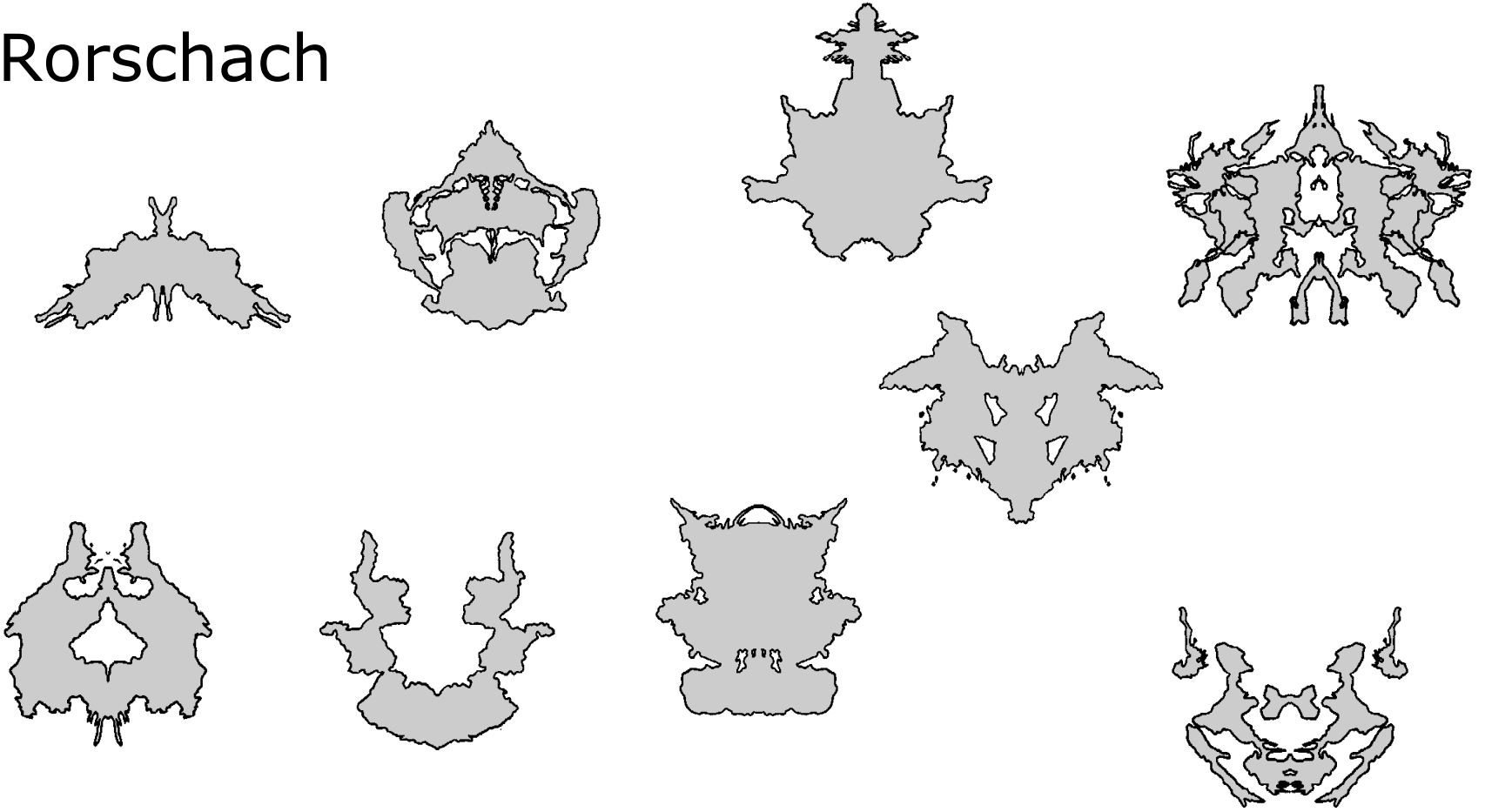
Rorschach (mürekkep lekesi)

TAT'dir (Thematik Apperception Test)
(resim yorumlama testi).

Rorschach Testi Örnekleri

Rorschach

Kişilik Kuramları

- 1.Özellikler Kuramı
- 2.Psikodinamik Kuramlar
- 3.Öğrenme Kuramları

A. Özellik Kuramı:

Kişilik doğuştan gelen özelliklerin bir sentezidir. Bu özellikler bilinirse bireyin kişiliği bilinmiş olur. Beden yapısına göre kişilik tipleri belirlemeye çalışmışlardır (Lombroso, Hippokrat, Kretschmer, İbrahim Hakkı gibi).

Kretschmer'e göre kişilikler beden yapılarına göre dört grupta toplanabilir.

Piknik tiptekiler; orta boylu, şişman, yuvarlak ve yumuşak kaslı kimselerdir. Bunlar arkadaş canlısı, dışa dönük, aktif, neşeli ve sempatik kimselerdir.

Astenik tiptekiler ise ince, uzun boylu olup sakin, utangaç, içe dönük, çekingen, inatçı ve soğukkanlıdırlar. Yalnızlıktan hoşlanan insanlardır.

Atletik tipe geniş omuzlu, güçlü, kalın kemikli kimseler girer. Özellikleri astenik tip gibidir.

Displastik tip ise bu üç gruba girmeyenler için kullanılır.

Sheldon: **endomorf**, **ektomorf** ve **mezomorf** beden yapıları (Cüceloğlu, 1993:417).^{Turgut Göksu}

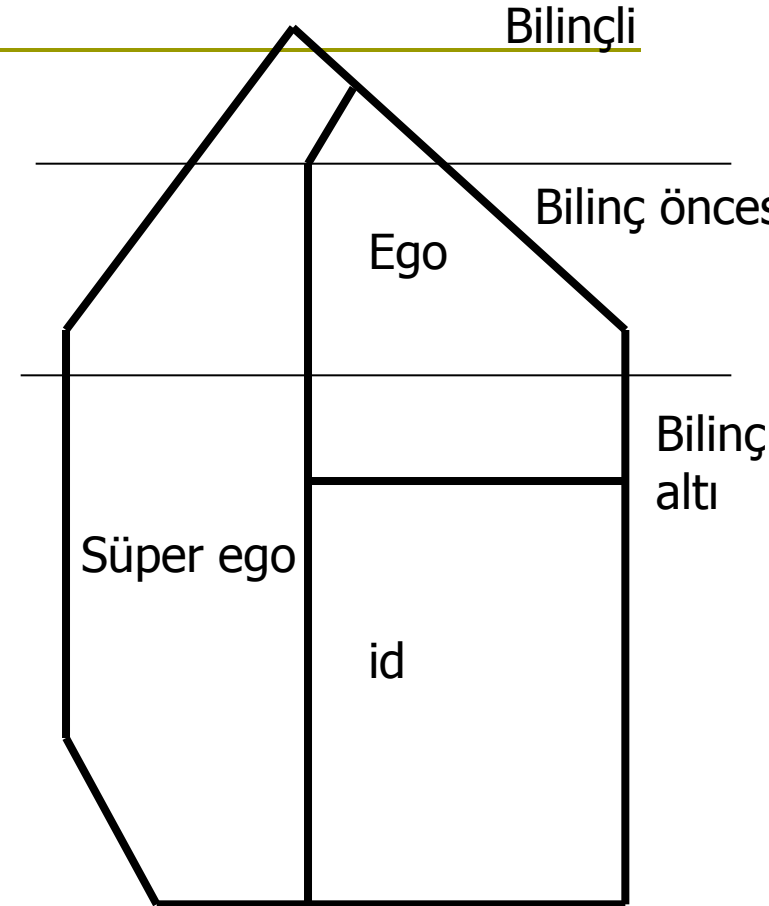
B. Psikodinamik Kuramlar:

Kurucusu Sigmund Freud. Kişilik 3 dinamik yapıdan oluşur:

İd, arzu ve istekleri belirler; isteklerle çevre arasındaki dengeyi ego sağlar; düşünme gibi etkinlikleri de **ego** gerçekleştirir.

Süper ego ise toplumsal değerlerden oluşur.

Bu üçünün işlemlerini sağlayan enerji ise **libido**'dur.

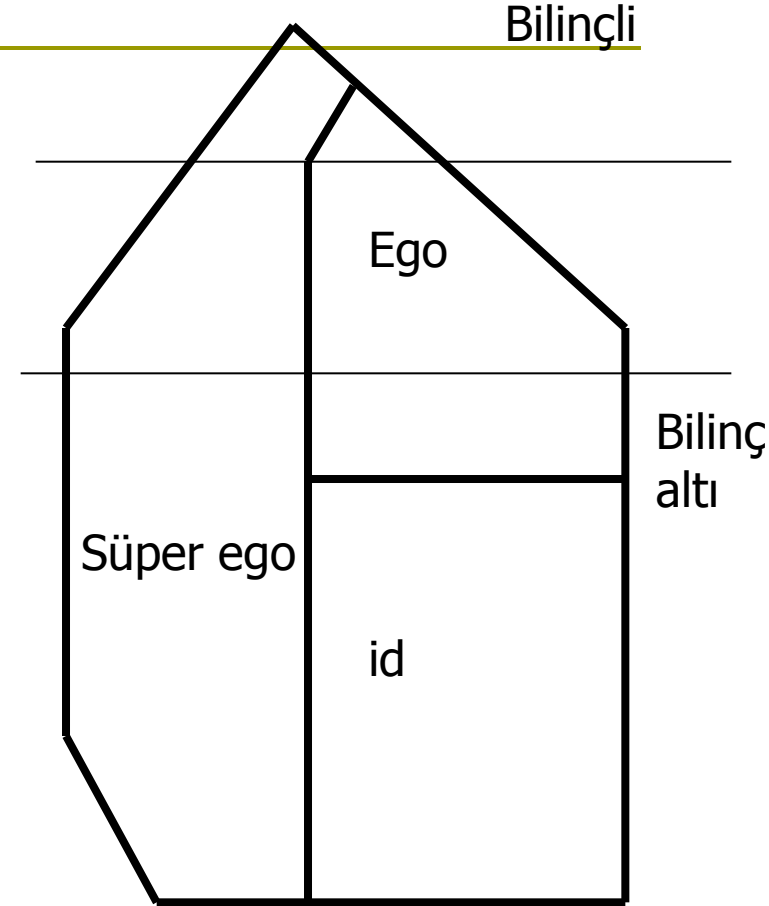

B. Psikodinamik Kuramlar:

İd kişiliğin ilkel bölümüdür ve güdülerden kaynaklanan enerjiyle doludur.

Zevk ilkesi egemendir. Dürtülerden en baskını cinsellik ve saldırganlıktır.

Arzu ve isteklerin hemen anında yerine getirilmesini ister.

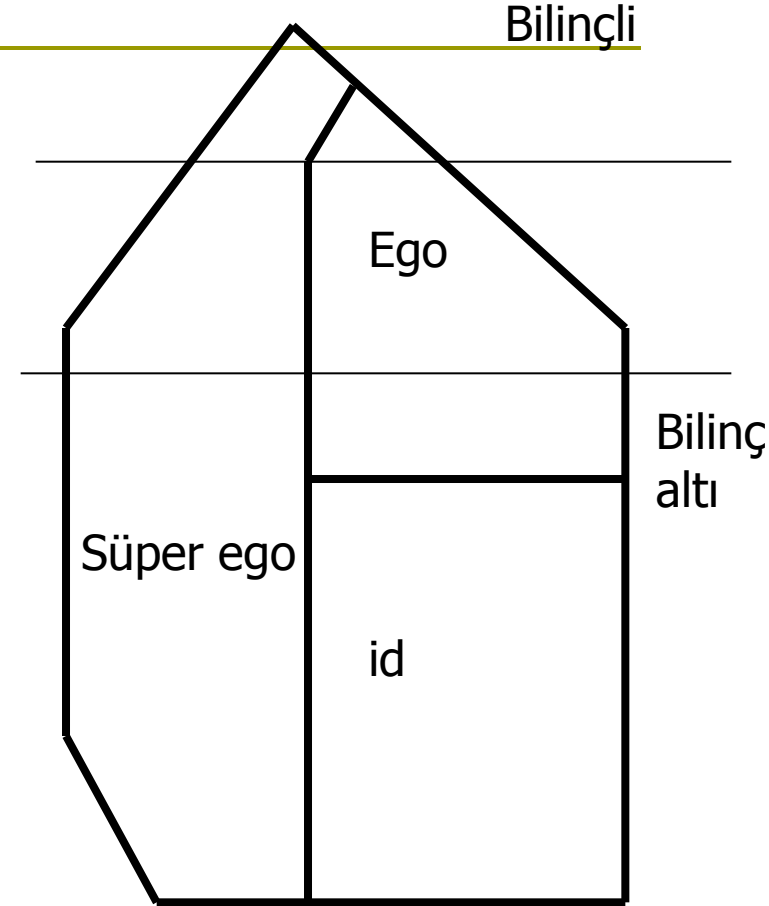

B. Psikodinamik Kuramlar:

Süper ego ise id'in isteklerine hiç bir yerde hiç bir zaman hiç bir şekilde diye karşı koyar.

Toplumun değer yargılarından oluşur.

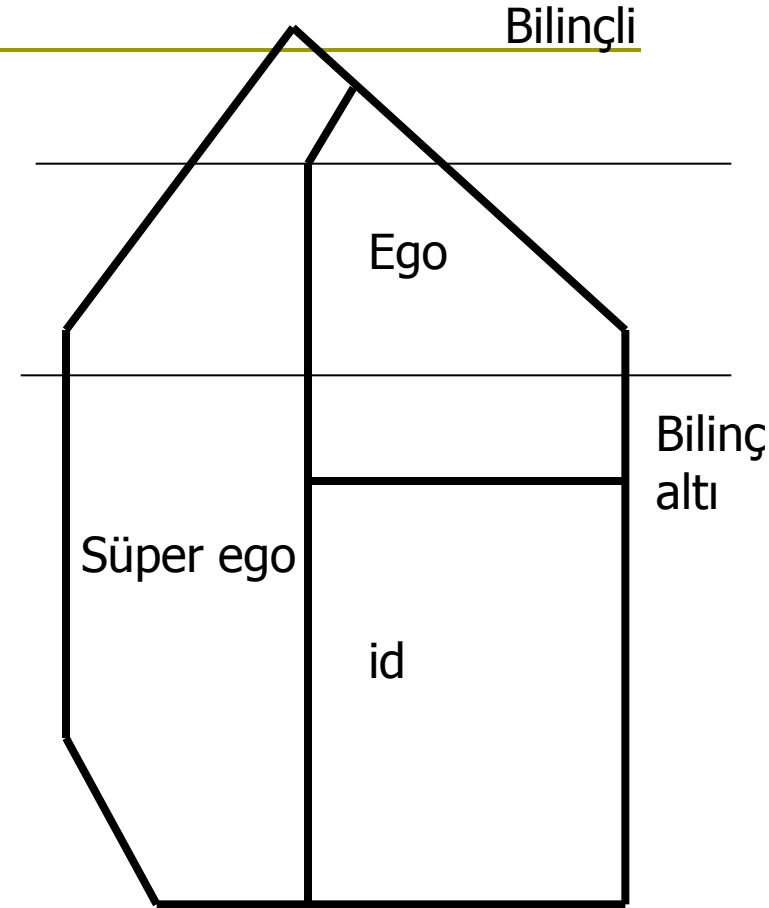
Süper ego (üst ben) "vicdan" ve "ego ideali"ni kapsar. Ego ideali insanın nasıl bir kimse olmak istediğidir.

B. Psikodinamik Kuramlar:

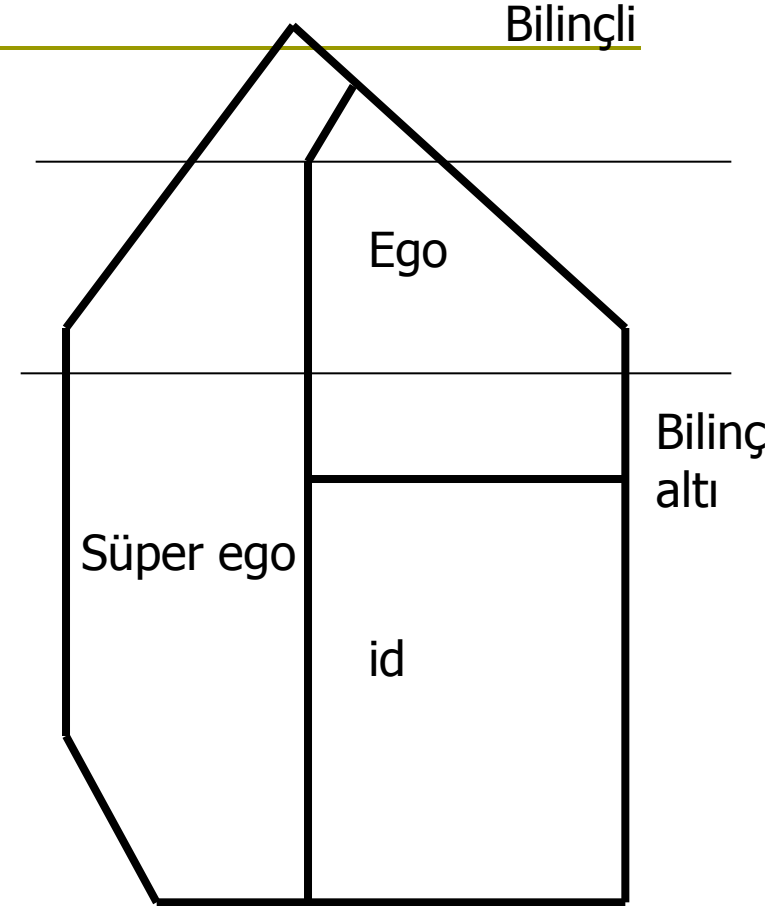
- **Ego** ise kişiliğin çevre ile oluşan bilinçli yanıdır ve "nerede, ne zaman, ne şekilde" davranılması gerektiğine karar verir. İd ve süper egonun çatışmasına çözüm bulmaya çalışır. Ego'ya "iki efendinin isteğini yerine getirmeye ve dengelemeye çalışan uşaktır." denir. Gerçek ilkesine göre çalışır.

"id" nefis, "süper ego" vicdan ve "ego" da düşünce olarak adlandırılmaktadır.

B. Psikodinamik Kuramlar:

Kişilik bu çatışmalara göre oluşur. Birinin diğerinden biraz baskın olması farklı kişilik oluşturur. Freud'a göre ruh hastalıklarının çoğu cinsel duyguların bilinç altına itilmesinden kaynaklanır. Kişilik tipleri, ruhsal-cinsel gelişmenin çeşitli dönemlerindeki takıntı ve saplantılardan oluşur.

Freud'un kuramına eleştiriler:

- Cinsellik aşırı şekilde vurgulanmıştır.
- Kavramları hep kuramsaldır ve deneysel yöntem uygulanamaz.
- Akıl hastalarının gözlemlerine dayanan bir kuramdır ve dolayısıyla sağlıklı kişilere uygulanamaz.
- Her şeyi açıklayabilen ve gücü sınırsız olan bir kuramdır. Dolayısıyla bilimsel olarak böyle her şeyi açıklayan bir kuram olamaz.

C. Öğrenme Kuramı

Psikodinamik kuramların her türlü deneye kapalı görüşlerine karşı çıkılır. İnsanların davranışlarının nedeni, geçmiş hayat deneyimleridir. Her şey öğrenme süreci içerisinde elde edilmektedir. İnsan saldırganlığı ya da uysallığı sayesinde istediğini elde etmişse yeni isteklerinin gerçekleştirilmesi için aynı yolu izleyecektir.

Öğrenmede ödüllendirme ve cezalandırma önemlidir. İnsanlar ödüllendirilen davranışlarını tekrar edip cezalandırılanlardan kaçınacaklardır. Ödül ve cezada kendilerinin bizzat deneyim geçirmeleri gerekmez. Akıllarını kullanarak, başkalarının deneyimlerini kullanarak ödül ve cezaları değerlendirebilirler.

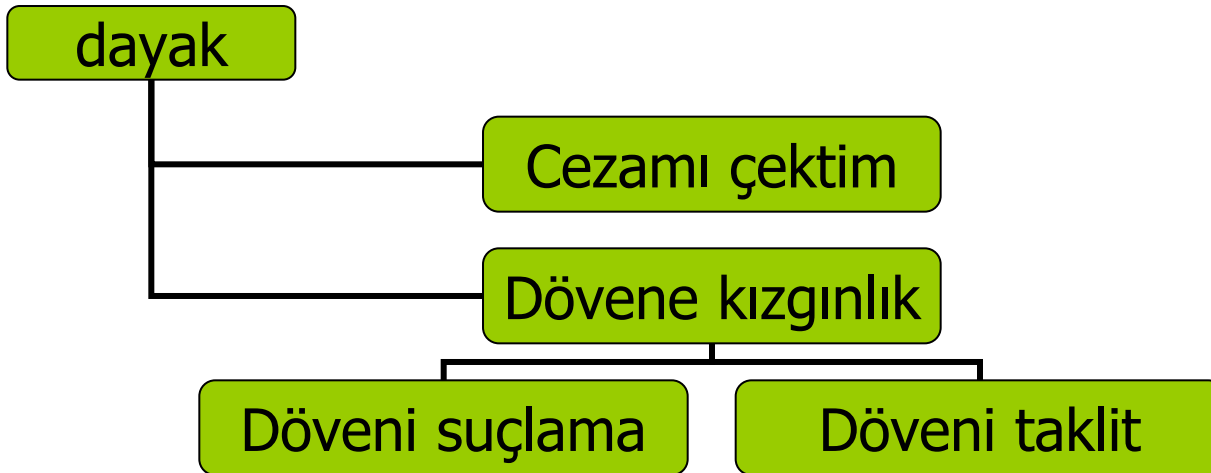
Bireyin Sosyalleşmesi ve Ahlaki Gelişim Kuramları

1.Cezalandırma Türünün Ahlaki Gelişime Etkisi

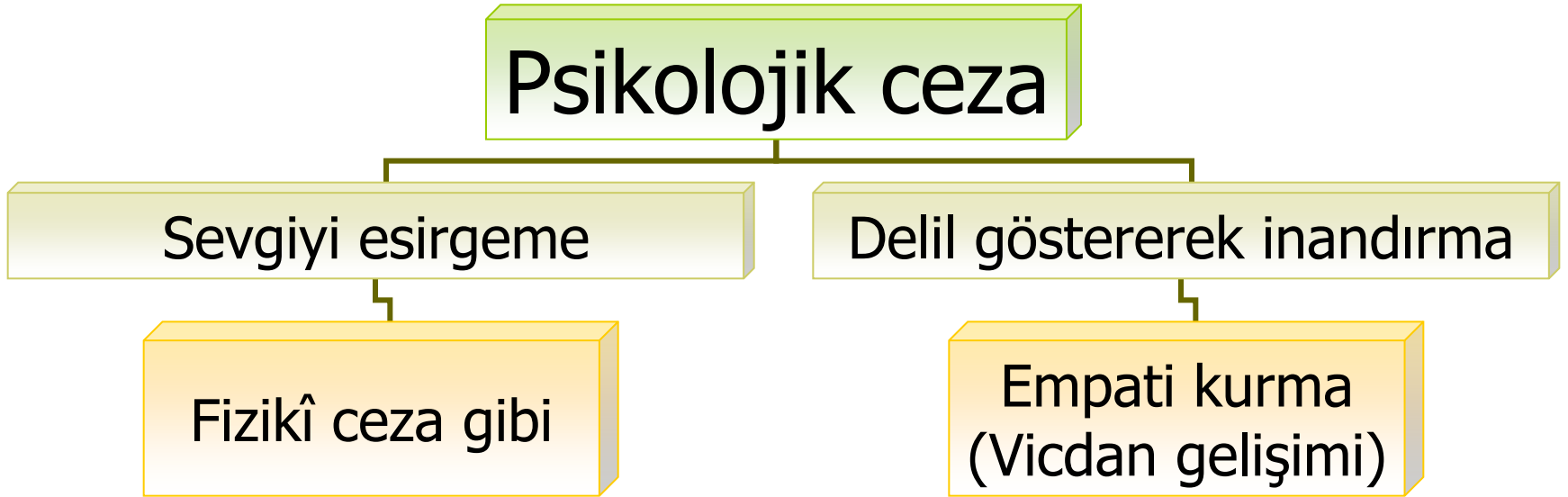
Fizikî Ceza

Çocuk yaramazlık yapınca dayak yiyorsa yaptığıının karşılığını ödemiş demektir. Dolayısıyla yaptığıının kötü sonuçlarını düşünmek zorunda kalmayacaktır. Bunun yanında canı yanan çocuk kendi canını acıtana (anne veya babasına) karşı kızmaya başlar. Kendisini suçlu görmez, döveni suçlar. Ayrıca anne ve babasının bu davranışını taklit ederek kızınca o da bir başkasını (gücünün yettiğini) döver. Sonuçta çocuğa verilen fiziksel ceza ona vicdanlı olmayı değil saldırgan olmayı öğretmektedir.

Psikolojik Ceza

Freud'un Ahlak Gelişimine Yaklaşımı

Ahlak ve kişilik gelişimi duygusal-güdüsel bir süreçtir. Toplumsal kurallar süper-ego sayesinde kişiliğin bir parçası haline gelir. Böylece, insan, dışarıdan kimse kendisini gözlemese bile, yalnız başına kalsa dahi, kendi kendisinin gözcüsü olur ve bulunduğu toplumun ahlak kurallarına uyar.

Kişiliğin sağlıklı gelişebilmesi için güçlü ve gerçekçi bir ego gerekmektedir. Ego, id'in aşırı istekleriyle süper egonun bazen çok aşırıya kaçan yasaklamaları arasında iyi bir denge kurmalıdır. Denge bozulursa psikolojik denge de bozulur. İd ağır basarsa kontrolsüz, taşkın davranışlar; süper ego ağır basarsa suçluluk duygusu oluşur.

Kişilik Şu Devrelerden Geçerek Oluşur:

Oral dönem: Çocuğun dış dünyayla iletişimi ağızla kurduğu devre. 0-2 yaş arası.

Anal dönem: Anal uyarılmadan zevk alma. Tuvalet eğitimi, idrar tutma vs. 2-4 yaş arası.

Fallik dönem: Cinsiyetin farkında olma, karşı cinsi tanıma, cinsel organına dokunmaktan zevk alma. 4-5 yaş.

Gizil dönem: Çocuğun cinsel dürtüsü gizlidir ve çocuk cinsel konulardan hoşlanmaz. 5-12, 13 yaş (ilk-orta okul çağı).

Genital dönem: Çocuk cinsel organları ve duyguları arasında bağ kurar. Karşıt cinsler arasında romantik ilişkilerin doğduğu zaman. Ergenlikle başlar yetişkinlikle devam eder.

Freud'a göre, ahlak gelişimi açısından en önemli devre 3-4 yaşa rastlayan **odipal devre** ile bunun sonuçlanmasıdır (5.yaş). **Odipus kompleksi** görüşü bugünün araştırmacılarınca kabul edilmemektedir. Bugünkü psikanalitik görüş daha çok ego üzerinde durmaktadır. Freud'un 6. yaştaki ahlaki gelişimin durması görüşüne de karşı çıkılarak ahlaki gelişimin bu yaştan sonra da devam ettiği savunulmuştur.

Jean Piaget'nin Ahlak Gelişimine Bilişsel Yaklaşımı

Ahlak gelişimi kural, kanun ve daha yüksek ilkelerin öğrenilmesini içeren bilişsel bir süreçtir.

Çocuklar üzerindeki gözlemlerinden şu sonuçlara varmıştır:

- Farklı yaşlardaki çocuklar düşünce ve problem çözmede niteliksel farklılıklar göstermektedir.
- Tüm çocuklar, kültürel ve sosyal farklılıklara rağmen evrensellik gösteren belli bir prosedürden geçerek bilişsel gelişmesini tamamlar.
- Her yeni devrede önceki devrelerin sentezi yapılarak daha etkili ve ussal bir şekilde problemlere çözüm aranır.
- Çocuklar zihinsel gelişimde somuttan soyuta doğru bir ilerleme gösterirler.

Kültür-Kişilik İlişkilerine Kuramsal Yaklaşımlar

- 1. “Kültür Kişiliğin Belirleyicisidir”**
- 2. “Psikolojik Determinizm”
(Kültürü Kişilik Belirler)**
- 3. “Kişilik Kültürdür”**
- 4. “Kişilik Ara Değişkendir”**
- 5. “İki Sistem”**

1. "Kültür Kişiliğın Belirleyicisidir" Kuramı

Bazı sosyologlar ve antropologlar bir toplum içinde bireyler psikolojik benzerlikler gösterebilirler bile bu o toplumdaki ortak bir kişilikten değil, o toplumdaki çeşitli sosyal (kurumsal, kültürel, çevresel) benzerliklerden dolayı olmaktadır, demektedirler. White, Hart, Goffman, Young gibi. "Tipik kişilik", "ortak kişilik", "milli karakter" gibi kavramlar bunlara göre geçersizdir.

İnsanlar aynı sosyal nizamın (düzenin) etkisinde oldukları için benzer karakter özellikleri sergileyeceklerdir. Buna göre aynı kanuna uyma, aynı dili konuşma, aile düzeninin aynılığı, vb sosyal kurumlar insanların aynı kişiliğe sahip olmalarına sebep olur. Yani her topluma has prototipler yoktur, kültürle oluşan ortak davranışlar vardır.

2. Psikolojik Determinizm Görüşü (Kültürü Kişilik Belirler)

Temelinde Freud'un psikanalitik görüşü yatar. Bu kurama göre, kişisel faktörler, kültürel-sosyal davranışın bağımsız nedenleridir. Buna göre bir toplumdaki politik, ekonomik ve sosyal durumu (sanat, din, kültür, inanç ile birlikte), o toplumdaki bireylerin kişilik özellikleri belirler.

Bu görüşte akılcı davranışlardan ziyade duygusal davranışlar, bilinçaltı güdülenmeler ve güdüsel çatışmalar üzerinde durulmaktadır. Soyut ve somut kültürel eserler bu bastırma ve çatışmaların hayal gücünü etkilemesi sonucu oluşmaktadır.

Örn, resim ve heykel "cinsellik" içgüdüsünün, spor ise "saldırganlık" içgüdüsünün yücelmesi sonucu oluşmuştur.

Psikolojik determinizm (gerekircilik) görüşüne bir örnek olarak **McClelland**'ın "**başarı güdüsü**" çalışmaları verilebilir.

3. “Kişilik Kültürdür” Kuramı

Kişilik kültürlerin bir parçasıdır ve onları yansıtır. Bu görüşü savunanlar kültürle kişiliğin aynı yapı içinde ortaya çıktığını ve aynı olduğunu belirtmişlerdir.

Bu görüşe getirilen eleştiriler:

- Bu görüş kültürel iç tutarlılığı abartmakta ve denenmeye müsait görülmemektedir. Dolayısıyla bilimselliği şüphelidir.
- Kişilik=kültürdür denince kültüre uymayan kişilik tipi görülmemesi gerekir. Ancak pratikte kültüre uymayan kişilik tipleri mevcuttur.
- Sebeplerle sonuçlar karışmıştır. Mesela, sanat ve çocuk yetiştirme metotları hem kültürü oluşturan etkenler, hem de ondan etkilenenler olarak lanse edilmiştir.

4. “Kişilik Ara Değişkendir” Görüşü

~~Psikanalist Kardiner ve antropolog Linton'da~~
bu görüşü görüyoruz.

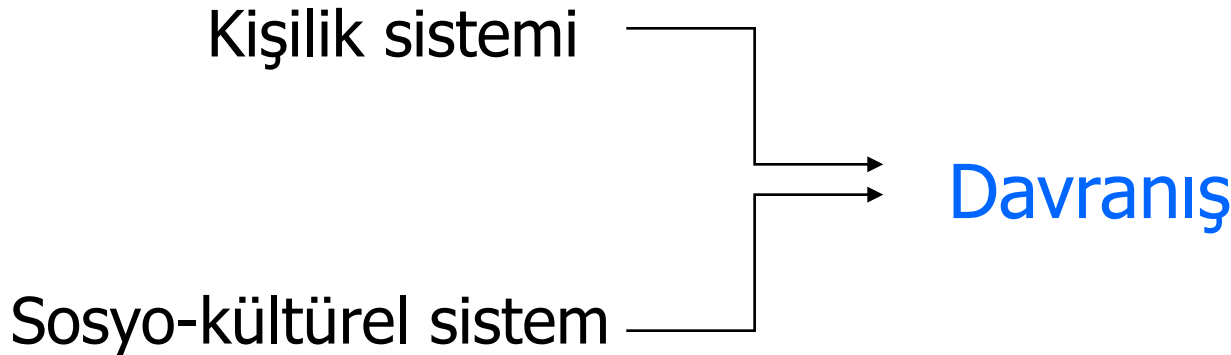
Buna göre temel kişilik, kültürün birincil kurumları (sosyo-ekonomik yapı ve çocuk yetiştirme yolları) ile kültürün ikincil kurumları (din, sanat, vs) arasında bir konuma sahiptir.

Yani kişilik kültürün hem sebebi hem de sonucudur. Whiting & Child'ın araştırması ile “6 kültür araştırması” buna benzer bir yaklaşımla ele alınmıştır.

5. "İki Sistem" Kuramı

Kuramın kaynağı Inkeles ve Levinson'dır. Bir toplumdaki en sık görülen **tipik kişilik** üzerinde durmuşlardır. İstatistikteki "**mod**"dan yararlanmışlardır.

Kişilik ve sosyo-kültürel kurumlar birbiriyle ilişkili ancak ayrı iki sistemdir ve bireyin davranışı hem kişilik sistemi hem de sosyo-kültürel sistem tarafından etkilenmektedir. Bu etkinin doğrultusunu psikolojik ihtiyaçlar ve sosyal rol beklentileri belirlemektedir.

Bireyin davranışının, psikolojik ihtiyaçları ve sosyal rol beklentilerini aynı anda yansıtması (gerçekleştirmesi) durumunda bu iki sistem arasında fonksiyonel bir uyum vardır demektir. Yani bu durumda birey sosyal normlara uymakla aynı zamanda psikolojik bir tatmin de sağlamaktadır.

Fromm, toplumun bu ihtiyaçlarını ve rol beklentilerini üyelerinin karakter özellikleri haline getirerek bireylerin zaten yapmaları gereken şeyleri yapmak istemeye başladıklarını ileri sürmüştür. Fromm buna "**sosyal karakter**" demektedir. Çalışmak ve başarmaktan zevk almak gibi.

Kişi-toplum uyumu zamanla
bozulabilir.

Inkeles ve Levinson toplum-
kişi ilişkileri bakımından **dört**
farklı uyum olasılığı
belirlemişlerdir.

a- İdeal Uyum:

Sabit bir sosyal sistemde toplumdaki önemli makamlarla ilgili rol beklentileri ile, o makamları işgal edip o rolleri oynayan insanların kişilik yapıları arasında tam bir uyum söz konusudur. Fromm'un sosyal karakter kavramı gibi. Bu ideal uyuma az rastlanır. Eski Çin aile ve kişilik yapısı gibi.

b- Yerleşik olmayan uyum:

Toplumda sabit bir sosyal sistem olmakla birlikte bu sistemi değiştirmeye hatta devrim yapmaya meyilli potansiyel bir güç mevcuttur. Dolayısıyla toplumdaki rol beklentileri ile **modal kişilik** arasında bir uyum olsa bile bireyler bazı huzursuzluklar duyar. 2. Dünya Savaşı öncesi Almanya buna örnek gösterilmektedir. Hitler, otoriteye gözü kapalı itaate hazır Alman kişilik yapısının toplumsal patlamaya hazır durumunu iyi değerlendirmiştir. Fromm ise yine aynı örneği (Hitler'in yükselişini) bireyin kapitalizmde "**özgürlükten kaçma**"sı gözlemiyle açıklamıştır. Bireyin aşırı özgürlüğü onu yalnızlığa itmekte ve birey yeniden güven kazanabilmek ve kimlik bulabilmek için otoriter grup üyeliklerine girmektedir.

c- Kurumsal değişiklik sonucu oluşan uyumsuzluk:

Toplumda öyle köklü kurumsal değişmeler olur ki toplumda yerleşik ve kendi içinde tutarlı kişilik tipleri yeni kurumsal rol ve beklentilere cevap vermede zorlanırlar. Bu durum özellikle devrimlerden sonraki toplumlarda rastlanır.

Inkeles ve Levinson Rus devrimini örnek verirler. Buna Cumhuriyetin kurulması aşamasındaki değişimleri de örnek verebiliriz.

d- Karakter nedeniyle ortaya çıkan uyumsuzluk:

Bu durum bir önceki gibi kurumsal düzenle tipik kişiliğin uyuşmamaması durumudur. Ancak burada kurum sabit olmasına karşın uyum sağlayamayan kişidir. Kırdan kente göçüp fabrika ortamına uyum sağlayamama gibi.

SOSYAL DEĞİŞMEDE PSİKOLOJİK KURAMLAR

Mc Clelland'ın "**başarı güdüsü**" kuramı (bk. Psikolojik Determinizm Kuramı). Buna göre bireylerdeki başarı güdüsünün yüksekliği o toplumun başarısını da beraberinde getirmektedir. Bu kişilerin fazlalığı toplumu o ölçüde modernleşmeye açık kılmaktadır.

Lerner ise "**empati**" kavramını kullanıyor. Bir toplumda empatik kişiler çoksa bu insanlar açık ve esnek olduklarından dolayı değişime ve gelişime daha yatkın olmakta toplum da daha çabuk değişip gelişmektedir.

Hagen tarafından ileri sürülen "**yaratıcı ve yetkeci (otoriter) kişilik**" kuramı. Hagen yaratıcı kişiliğin otoriter (yetkeci) kişilikten daha ziyade gelişmeye meyilli olduğunu savunmuştur. Ancak fikirleri görgül verilere dayanmaz, tamamen kuramsaldır.